

BİLİM VE ARAŞTIRMA ETİĞİ

Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İnayet AYDIN'ın konuk olduğu, merkez müdürümüz Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz SOYSAL'ın moderatör olduğu "Bilim ve Araştırma Etiği" adlı webinarımızı, 80 kişinin katılımlarıyla, 02.12.2020 tarihinde gerçekleştirdik. Etik ve bilim nasıl birleşir? Etiğin tarihçesi ve etik ihlal örnekleri gibi konuların konuşulduğu webinarımızı kaçıranlar ve hatırlamak isteyenler için deşifresini sizler için sunduk.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Covid-19 başlayalı neredeyse bir sene olmak üzere, **pandemi sizin yaşam, çalışma hayatınızı nasıl etkiledi?**

Prof. Dr. İnayet Aydın: *Tabii aslında çok farklı değil. Hepimizin yüz yüze etkileşim olanakları sınırlandırıldı. Bu hem bireysel bir sorumluluk hem de kolektif bir sorumluluk. Sadece kendimizle ilgili değil, bütün toplumun sağlığını korumak da sorumluluğumuz. Dolayısıyla olabildiğince ben de her şeyi evden yürütmeye çalışıyorum. Yeni bir düzene geçtik. Bundan mutlu musunuz, dersenez? Bunun avantajlı yanları var. Örneğin, şu an evlerimizden ulaşma şansı verdi ama eski düzene göre olsaydı belki ben kalkıp İstanbul'a gelecektim, yaşamımıza başka zenginlikler girecekti. Bütün bunlara rağmen teknolojinin bize sunduğu olanaklarla hem eğitim, hem danışmanlık, hem toplumu bilinçlendirici çalışmalara devam ediyoruz. Hizmet kesilmedi devam ediyor ama niteliği değişti, tabii bu anlamda da mevcut şartları değerlendirmek zorundayız. Bu anlamda kendi açımdan verimli bir dönem diyebilirim.*

Yılmaz Soysal: Bugünkü konularımız biraz el yakan konular. Yavaştan başlayıp sonradan vites yükseltmek istiyoruz. Sayın hocam bugün bilim ve etik konuşacağız. **Bilim ve etik olgularını nasıl anlayacağız, bunlar nerede birleşiyorlar ya da nerede ayrışıyorlar?**

İnayet Aydın: *Bilim ve etik birbirinden ayrılamaz iki kavram çünkü "etik olmayan bir bilim zaten bilim olma niteliğini ne kadar taşır?" diye sormak gerekiyor. Bilimi biz belli bir konuyu bilme isteğinden, belli bir amaca yönelen, yöntemli araştırma süreci olarak düşünürüz. Zaten bilimin amacı güvenilebilir, tekrarlanabilir, toplum yararına bilgi üretmek. Dolayısıyla ürettiğimiz bilginin doğru, gerçek ve güvenilirlik üzerine oturması lazım. İşte etik bu noktada otomatik olarak ortaya çıkıyor. Eğer bilim güvenilir, sistematik değilse arada çıkara dayalı saptırmalar söz konusu ise zaten etik olma özelliğini yitirmiştir. Etik bilimin teminatıdır. Etik yollarla biz bilim üretmiyorsak zaten onun bilim olma niteliği ortadan kalkar. Albert Bayet'in çok sevdiğim bir kitabı var, "Bilim Ahlakı". Orada pür bilim yapan insanların etiği, ayak bağı olarak görmesini tartışır. Yani işte etik izinler almak durumundasınız. Bütün bunlar bilme yetisini kilitleyen şeyler olarak düşünülür ama öte yandan da etiksiz bir bilimin insanlığa evrene doğaya neler getirebileceğini bu salgın döneminde de çok yakından görmüş olduk. Bir laboratuvar ortamında özensiz çalışan bir bilim insanı laboratuvardan çıkarabileceği herhangi bir zararlı bir virüsle*

zararlı sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla bilim, etik yollarla, sistematiklerle üretilebilecek bir şeydir. Zaten bunu yapmazsak bilim, bilim olma özelliğini yitirir.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Etik olmadan bilimsel faaliyetler sonuç olarak ortaya çıkmıyor. Bilim ne kadar eskiyse etik de sanırım o kadar eski. **Tarihten örnekler var mı? Örnek verebileceğiniz, bizi şok edecek biraz da marjinal durumlar var mı?**

Prof. Dr. İnayet Aydın: Çok önemli örnekler var. Bu örnekler yaşandığı için biz bilim etiğini tartışır olmuşuz. Bunlardan en bilineni mesela tıp alanında çok bilinir ve bu araştırmalar 40 yıl sürmüştür. Tuskegee Frengi deneyidir. Frengi hastalığına yakalanmış Afro Amerikan erkeklerden oluşturulmuş bir deney ve kontrol grubu var. Penisilin icat edilmesine rağmen bu insanları tedavi etmiyorlar, acaba ne olacak diye. Düşünebiliyor musunuz? İnsan sağlığını tehlikeye atıyorlar. Çokça ölen ölüyor, ailelerine bulaştıranlar oluyor. 40 yıl sonra bir şekilde medyanın gündemine geliyor. Kıyametler kopuyor ABD'de ve bu çalışmayı durduruyorlar. Bu çalışma 40 yıl sürüyor. Diğer bir çalışma ise Nazi dönemindeki deneyler. Yahudi kamplarında 26 tür deney yapılmıştır. Soğuk su, tuzlu su, cüceler, ikizler üzerinde yapılan deneyler. İkizleri birbirlerine dikip sahte siyam ikizleri üretmeye çalışmışlar. Çeşitli virüs deneyleri, yani 26 çeşit insanlık dışı deney yapılmış. Bu dönemde bilim ilerlemiş mi? Evet, çünkü yapılan bütün bu çalışmalarda birtakım gözlemler ve sonuçlar elde edilmiş. Bu dönem, bilimsel araştırma adına insan yaşamının, onurunun ayaklar altına alındığı bir dönemdir. Daha sonra bunları yapan bilim insanları yargılanmıştır. İnsanların üzerinde yapılacak deneylerde nelere dikkat edileceği hakkındaki kodlar Nürnberg mahkemelerinde başlamış, Nürnberg kodlarıdır. Biraz sosyal bilimlere de gelelim, herkesin bildiği "Milgram" deneyi vardır. Bir öğrenci tarafı bir öğretmen tarafı olmak üzere iki taraf vardır. Öğretmen soru sorar, bilemedikçe elektrik verir. Elektrik verenler 450 volta kadar çıkartırlar. Bu da etik açıdan sıkıntılı bir deneydir. Neden sıkıntılıdır? Çünkü ilk olarak katılımcılara deney hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiş, yanlış bilgi verilmiştir. Bu araştırma etiğinin en önemli konusudur. Karşı tarafta tiyatrocular vardır, rol yapmaktadır ve bu durum katılımcılara bildirilmemiştir. İkinci olarak deneyden çekilmek isteyenler olmuştur ama izin verilmemiştir. Oysa araştırma etiğinde denekler istediği zaman araştırmadan çekilebilirler. Son olarak meşhur bir sosyoloji tezi, etik dışı yaklaşım açısından meşhurdur. Bu deneyde araştırmacı, homoseksüel kişileri halka açık yerlerde gözetliyor. Bu kişileri takip edip 1 yıl sonra kendisini başka bir araştırma yapıyormuş gibi tanıtıp kişilerden birtakım bilgiler alıp bunları yayınlıyor. Nerden baksanız etik olarak çok sıkıntılı bir durum. Temel insan hak ve özgürlüklerini ayakları altına alan bir durum. Bu örneklerden çok fazla var. Eğitim alanına bakalım, çocuklar ve engelliler üzerine yapılacak çalışmalar için dikkat edilecek hususlar var. Özellikle birkaç tane etik açısından kritik konular sayarsak, mesela organ naklini kime yapacaksınız, kim öncelikli olacak? Bu çok önemli. Klonlama çalışmaları, yapay dölllenme, doku kültür çalışmaları, genetik çalışmalar, nükleer, robot etiği, uzay etiği, bilim arttıkça etik

tartışmalar da artıyor. “Araştırma yapalım ama hangi etik çerçeve içerisinde yapalım?” tartışması çok önemli.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Bir makineye dair ölçüm yapmak ile hayvan ya da insan üzerine çalışmak yapmak arasında ciddi bir fark var. **İnsanları ve hayvanlar üzerinde yapılan deneyler ve bunları düzenleyen etik kodlar neler?** Bunları çok merak ediyoruz.

Prof. Dr. İnanet Aydın: Çok önemli bir konuya değindiniz. Az önce Nazi döneminden bahsettim. Bu çalışmalarını yapan insanlar 1946’dan 1949’a kadar yargılanıyorlar fakat mahkeme bu insanların nasıl yargılanacağı neyi kendisine esas alacağı konusunda boşluk yaşıyor. Bunun üzerine de insanlar üzerinde yapılacak araştırmalarda on ilkenin belirlendiği ilk kodlar sistemi olan Nürnberg Kodlarını kabul ediyorlar. Bu on madde gerçekten çok önemli hepsinden bahsedemeyeceğim ama birkaç tanesini söylemeden geçemeyeceğim. Bunlardan biri araştırmaya gönüllü katılım olmak zorunda. Sosyal bilimlerde de böyle olmak zorunda. Eğitim fakültelerinde hocalar olarak çalışma yapıyoruz. Uzaktan eğitimin öğrencinin başarısına etkisini araştırıyoruz ve öğrenciden anketimizi doldurmasını istiyoruz. Öğrenciye gönüllü olup olmadığını sormuyoruz ve öğrenciyle hoca arasında güç asimetrisi olduğu için öğrenci mecburen katılıyor. Ne kadar gönüllü aslında? Hastalar doktoruna muhtaç, hapisanedeki mahkumlar güçsüz, bu açıdan gönüllü katılım etikte çok önemli bir nokta. Diyelim ki engellinin vasisi onay veriyor. Sen ne yapacağınıla ilgili açıkça bilgi vereceksin, ondan sonra bunu kabul ederse gönüllü olarak ancak çalışmaya katılabilir. Bir diğer şey, hayvanlar üzerinde yapılan deneyler üzerinde etik kodlar var. Gereksiz zarar vermemek gerekiyor. Eğer vereceğin zarar elde edeceğin faydadan fazla ise o çalışmayı yapmaman gerekiyor. Dolayısıyla etik kurullar çok önemlidir. Etik kurullar ayak bağı olarak görülüyor. Örneğin, “Yöntemime neden karışıyor?” diyorlar ama o yöntem kullanılırsa etik dışı olacak bu çalışma. Onun için etik kurullara etiği bilen bu alanda deneyim sahibi kişilerin görevlendirilmesi çok önemli. Bütün saydığım bu unsurları kontrol etmesi gerekiyor. Diğer taraftan bu çalışmaların yetkin kişiler tarafından yapılması. Özensiz araştırma konusu var. İşte herkes araştırma yapıyor ama araştırma eğitimi çok yetersiz; hele etik eğitimi çok daha yetersiz, akademik yazma eğitimi de yetersiz. Aslında bu intihal vakalarının birçoğu yetersizlikle ilgili. Bütün üniversitelerin önem vermesi gereken bilim etiği, araştırma etiği, akademik yazma etiğini gerçekten çok iyi bir şekilde öğretmek gerekiyor. 1964 yılında Helsinki bildirgesi kabul ediliyor ve zaman zaman bu bildirme güncelleniyor. En son Brezilya’da 2013 yılında bir güncelleme yapıldı. Hastanın sağlığı benim önceliğimdir, doktorların temel kodu var orada. Bir kılavuza ihtiyaç var. Etik kodlar bu kılavuzu sağladığı için önemliler. Örneğin, açlık grevine ne zaman müdahale etmelisiniz? Çok temel bir sıkıntı doktor tek başına nasıl karar verecek? Helsinki Bildirgesi diyor ki, bilincini kaybedene kadar kişi kendi kararından sorumludur ama kişi bilincini kaybederse doktor müdahale edebilir. Çok temel ayrıntı görülebilen çok önemli hususlara değiniliyor. Bir üçüncü belge var, o da

Belmont Raporu. Deneklerin seçimi, yarar ve zarar dengesinin gözetimi, riskler, onam alınması çok önemli. Diyelim ki çocuklar üzerinde bir araştırma yapıyoruz. Çocuk onam verecek yetkiye sahip değil, velisinden alıyorsunuz ama bu aydınlatılmış onam ama bir de 7 yaş üzerindeki çocuktan rızasını almamız gerekiyor. Bu aydınlatılmış onamdan farklı bir şey. Bütün bunlar önemli. İsterseniz hayvan deneylerinden de bahsedelim. Her şey insanlar içindir diye bir akım var. Hayvanlar da canlı onlar da önemli diye bir akım var. Son olarak ekosistem akımı var. Canlı olmayan varlıkların da hakları var onların da korunması lazım yaklaşımı. Bu hayvan haklarının önemi Peter Singer öncülüğünde hayvanlarında korunması konusunda çok fazla vurgu yapılmaya başlandı. Bununla ilgili kısaca bahsetmek gerekirse 3R kuralı var. Birinci kural hayvan yerine başka bir şeyle yapılabilirse bu çalışmayı yap, Replacement kuralı. Belki bir film gösterebilirsin. Hayvanları kesme çalışmaları bir ara okullarda yapılıyordu. Bir ara bir gazetede şöyle bir haber vardı: "x okulunda bilim şenliği yapıldı, kurbağanın kafasını kestikten sonra 20 dk. yaşadığı görüldü." Bunun eğitsel ya da bilimsel bir değeri var mı? Eğer çok merak ediyorsanız başka sistemlerle bunu yapın. İlla hayvanlar kullanmanız gerekiyorsa o zaman kullanacağın hayvan sayısını azalt. Reduction deniyor buna. Kullandığın hayvanın acısını en aza indir. Üçüncü kural bu, buna da Refinement deniyor. Hayvanlar üzerinde denenen ilaçlar, maddeler, eğitim amaçlı kullanılması. Tabi ki veterinerlik fakültesinde eğitim amaçlı birçok hayvan kullanılacak ama bunların eğitim amaçlı nasıl kullanılacağı hem uluslararası hem de ulusal çeşitli yönetmelik ve yönergelerle belirlenmiştir. Üniversitelerde hayvan etik kurulları da vardır. Hayvanları kullanacağınız çalışmaları sunarsınız ve o etik kurul, kurallara uyup uymadığınızı belirler ve bir takım çalışmalar sunar.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Çok iyi bir özetleme oldu hocam. Etik kitaplarını okurken iki kavram benim çok dikkatimi çekti bir tanesi, dürüst hata diğeri yalancılık. **Dürüst hata nasıl olur, bilimsel çalışmada yalancılık nasıl olur?** Bunlar zihnimi kurcaladı. Somut örneklerle bunları açıklar mısınız?

Prof. Dr. İnayet Aydın: *Bilimsel yanılma diyoruz bunlara. Burada bir fark var: Disiplinsiz araştırma, dürüst hata dediğimiz konu, araştırmacını yanılma niyeti yok ama deneysel, yöntemsel, bilimsel ve insani hatalar yapmış olabiliyor. Şimdi sosyal bilimlerde kullandığımız pek çok istatistiksel yöntem vardır. 3 kişilik ya da 300 kişilik bir grubu karşılaştırdığımızda parametrik ya da non parametrik testler kullanırsınız. Araştırmacı kullanması gerekeni kullanmıyor da eksik olanı kullanıyor. Burada kötü bir niyeti yok aslında. Sonuç olarak bir yanılma var. İkisi arasındaki fark birinde niyet kötü diğeri niyet iyi ama sonuçta bir yanılma var. Dürüst hata yaptın ve yayınlandın ne olacak? Hemen dergiye bir özür yazısıyla bu durumu belirtmek gerekir. Asıl mesele yalancılık ve saptırma. Burada 3 tane durum var ve bunların bir tanesi uydurma. Hiçbir çalışma yapmadan veri üretmek. Ben öğrencilerimden anketlerini ve veri girişlerini her zaman isterim ve bunları karşılaştırırım. Desk fabric neden önemli biliyor*

musunuz? Diyelim 380 kişi üzerinde çalışma yapmam lazım. Bunun için de kapı kapı gezmek lazım bunun yerine ne yapıyor, oturup kendisi anketleri dolduruyor. Anketlere bakacaksınız aynı kalem mi, değişik mi? Bilimin temeli bu değil midir? Denetlenme, hesap verme. Biz bunları sağlamazsak zaten bilimi nasıl teminat altına alacağız? Bütün araştırmacılar bilmeliler ki bütün her şeyin hesabı sorulur ve araştırmacılar bu hesabı vermekle sorumludur. İkincisi saptırma, araştırma yapıldıktan sonra araştırmacının isteklerine, hipotezlerine uygun bir sonuç çıkmayınca süsleme, saklama ya da fon alınmış sizden fon alınan yer kendi çıkarlarına uygun veri istiyor. Sizin verileriniz buna uygun çıkmayınca işte bu noktada saptırma yapmamak gerekiyor. Verileri bulguları olduğu gibi kullanması gerekiyor. Üçüncü bir noktada aşırma yani kendisi yapmadığı bir çalışmayı kendisi yapmış gibi gösterme.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Taylor & Francis gibi uluslararası bir platform var. Makalemi yüklerken şunları görüyorum, “bütün dünya ile paylaşacağınız bir data seti var mı, buna doi atayalım mı?” diye soruyorlar. Nicel veriler buna daha çok uygun. Bunları paylaşmak güvenilirlik açısından önemli bir alan oluşturuyor. **İntihal olumsuz anlamda oldukça popüler bir konu. Biraz bundan bahseder misiniz? Bizim etik karnemiz nasıl?**

Prof. Dr. İneyet Aydın: *Keşke her şey çok iyi diyebilsek ama bu konuda yurt içinde de yurtdışında da sıkıntı çekiyoruz. Hatta bazı çalışmalar yüzünden önemli iyi çalışmalara da önyargılı bakabiliyorlar. Bu durum, kabul oranlarımızı ve saygınlığımızı düşürüyor. Ülke çapında önlemler alınması gerekiyor. Şunu da belirtmek istiyorum bazıları da çalışmasını ilk defa kendisi yapmış gibi sunuyor. Bu durumda etik dışı. Fikir ve sanat eserleri kanununda çok net 71. madde 3. madde bir eserden kaynak göstermeden alıntı yapan 6 aydan 2 yıla kadar veya adli para cezası ile cezalandırılır. Yavaş yavaş bunlar başladı. Eserin tarihi, soyadının yanlış yazılması bile usulüne uygun atıfta bulunmamaktadır. İntihalin de türleri var. Kasıtsız atıflar var. Bakın benim iki kitabım intihal edildi. Kitaplarım da etik kitaplarıydı. Etik kitabı yazmışlar ve benim kitabım aynen oraya monte edilmiş. Onun için bilgilendirme ve farkındalık çok önemli. Bunlar cezasız kalmamalı. Doğrudan ve dolaylı alıntılama bilinmiyor bunu iyi öğretmek gerekiyor. Bir makaleden 40 kelime bir kitaptan maksimum 400 kelime alabilirsin. Yazarlar sınırı bilemiyor. Bir de kasıtlı aşırma var neredeyse yazarın adını silip kendi ismini koyuyor o kadar fazla alıntı yapıyor. Ben, Türkiye’de yapılan tezlerin taranması ve bunların ne kadar intihal içerdiğinin raporlaştırılması ve bunu yapanların da derecelerinin elinden alınması gerektiğini düşünüyorum. Mesela yeniden ifade kullanarak intihal yapıyor. Bu yeniden ifade etmek değil. Mozaik araştırma 3-4 makaleyi alıp öyle bir karıştırıyor ki sanki yeni bir çalışma yapmış gibi sunuyor. Üstüne belki birkaç kaynak ekliyor. Tarama sistemi tezleri ve kitapları taramıyor maalesef. Asıl intihaller kitaplardan yapılıyor. Şu an yapılan intihal taramaları güvenilir olmaktan uzak. Dolaylı kaçak alıntı var. Örneğin, ben birkaç alıntı yapmışım, başkası benim kaynağımdan alıntı yaparken beni çıkartıyor o kaynakları sanki doğrudan kendi almış*

gibi yapıyor. Seni o bilgiyle tanıştıran kişiyi aktaran olarak göstermesi lazım. Öğrencilerime tavsiyem şu mutlaka bu kaynakları okuyun, görün diyorum. Bir de kendinden aşırma var. Hukukçu dostumla bu konuyu tartıştım. Bana bir insanın kendi ceketini nasıl çalacağını söylüyordu. Bunun ceket işi olmadığını söyledim. Kendi çalışmasına yabancı bir çalışma gibi muamele etmek gerekir. Dolayısıyla biz yaptık diye aynı çalışmalarını bir sürü yere gönderemiyoruz, o zaman da kendimizden çalma yoluna gidiyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Etik unsurlarla ilgili benim aklıma, ulusal dergilerin makale kabulünde etik kurul raporlarını ön koşul olarak belirlemiş olması geliyor. Fakat uluslararası dergiler, özellikle SSCI'lı dergiler böyle bir rapor istemiyor. **Bu durumda SSCI'lı dergiler etik dışı mı çalışıyor? Yoksa etik kuralları başka yollarla mı sağlıyorlar?**

Prof. Dr. İneyet Aydın: *Keşke bunu yapabilesek her yayın her çalışma etik kurulundan geçebilse. Etik kurulunda çalışanlar, tam zamanlı çalışan insanlar değil. Onlar da bizim gibi hocalar. Bunun daha hızlı mekanizmalara döndürülmesi gerekiyor. Dergi editörleri onlarda bu süreçleri denetlemesi gerekiyor. Mekanizmaların hepimiz tarafından çok iyi tanımlanması çok iyi yerine getirilmesi gerekiyor. Nur Vergi'nin bir makalesi var, orada şöyle bir ifade var: "Akademi kendisine özgü bilgi aktarımları yöntemlerine öğretim ve denetimine usul, erkan zeminidir." Bu başarısı da bir dizi jüri, komisyon kurul ve değerlendirme makamlarının tavizsiz ve aksatılmadan işleyişi ile mümkündür. Bugün yaşadığımız sorunlarda biz bu mekanizmayı iyi işletemiyoruz. Onun için editörlük hakemlik ve jüri görevlerimizi ne kadar sağlıklı ve tavizsiz yerine getirirsek, etik problemlerini o kadar azaltmış oluruz. Etik kurullar mutlaka olması gerekiyor ancak ben mesela sözlü tarih çalışmayı çok severim. Bu çalışma mesela etik kurulla bir ilişkisi yok. Çalışmaların da niteliği etik kurula gidilip gidilmeyeceği ile ilgili bir fikir veriyor. Zaten birisi bir mülakat veriyorsa size zımni olarak onay vermiş oluyor. Yoksa zorla 3 gün boyunca hayatını anlatmaz o kişi. Zımni onamların hangi çalışmalarda istenmesi gerektiği konusunu, bizim, akademide bir araya gelip bunları tek tek tartışmamız gerekiyor.*

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: **Etik kurulunda yer alan bireyler hangi özelliklere sahip olmalıdır?** Yani, eğitim alanında etik yazısı almak istediğinizde eğitimciler, çocuk psikologları olması gerekir mi ya da kuruldaki üyelerin çocuk hakları, insan hakları ile ilgili bilgi sahibi olması gerekli mi? Bunlar olmadan oluşturulan bir sürü kurul var, bu kurulların olması ne kadar etik?

Prof. Dr. İneyet Aydın: *Tabii ki etik kurulda olmak bu konuştuğumuz konulara hakimiyet gerektirir yoksa bana göre diye başlanmaz. Ben de zaman zaman çeşitli etik kurullarında çalıştım, görev yaptım. Tanımlanmış doğru-yanlış, iyi-kötü değerler açısından bir sürü bildirge var, bunları temel almamız. Orada yazılı olmayan birçok spesifik durumlarla karşılaşmıyor muyuz? Karşılaşıyoruz, o zaman da oturup bunların ışığında burada doğru olanı arayıp bulduğumuzda da ilkesel karar haline getirmemiz gerekir. Dolayısıyla etik kurulunda etikle ilgili*

çalışan ya da bu konuda araştıran kendini geliştiren kişilere ihtiyaç vardır. Yalnız etik kurulundaki kişiler her şeyi bilmek durumunda değiller uzman görüşünden de yararlanabilir. Belirtilen konularda kurulda uzman yoksa bu konuda uzman bir kişinin görüşüne başvurup bununla ilgili görüş alıp son karar verebilir. Üniversite çok zengin bir kaynak, dolayısıyla bilgi alacağımız kaynakları da en doğruyu, en iyi kararlaştırmak için şansları var etik kurullarının ama bilinçli yaklaşım çok önemli.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Doçentlik listesini gördüğümde bana bir hep kontrol listesi hissiyatı yaratıyor. **Bu bizim özensiz araştırmalar yapmamıza yol açıyor mu? Hız, bizi bilimden ve etikten kopartıyor mu?** Bu konularda yorumlarınız neler?

Prof. Dr. İneyet Aydın: Belki kızacaksınız ama doçentlik kriterlerinin düşük olduğunu düşünüyorum. Hele ki profesörlük kriterlerinin yerlerde süründüğünü düşünüyorum. Bizim hocalarımız ikinci dili olmadan profesör olamıyordu. 1970'li yıllardan söz ediyorum bilim kriterleri aşağıya çekerek gelişmez ama bilim insanının da bu kriterleri yerine getirecek şartları sağlaması gerekli. Bu anlamda, hızlı yükselmek artık herkesin temel rüyası haline geldi. Bir tane, tek başına uluslararası makale yapmadan doçent olunabiliyor. Biz hangi kriterden bahsedeceğiz. Yayın nedir? İyi yayın, iyi araştırma ile elde edilir. Sıkıntılı araştırmalardan iyi yayın çıkmaz. Yayınsız bilim ölüdür. Bilim üretmek değil aynı zamanda paylaşmak da demektir. Bilgi birikimini paylaşıırken, başkalarının birikiminden de faydalanacağız. Ortam, şimdilerde ya yayın yaparsın ya mahvolursun mantığına dönüştü. Bu değil sayıya endeksledik her şeyi. Ciddi üniversiteler, profesör ya da doçent atayacağı zaman, atanacak olan kişiye bana en güvendiğiniz 5 yayını getirin diyor. Tekrar yayın, kötü yayın getirme ben onun üstünden senin bilimsel niteliğine karar veriyim, diyor. Belki bizde artık sayı değil tamamen nitelik üstünde odaklanmaya başlamak durumundayız. Böyle olunca insanları nitelikli yayın yapmaya teşvik etmiş oluruz. Şu da bir gerçek ki Türk akademisyenlerinin yayın performansı düşük, görevde yükselme olmasa insanlar yayın yapmayacak. Bunu nerden görebiliyoruz? Profesör olmuş insanlardan rahatlıkla görebiliyorsunuz. 40 yaşında profesör oldum 67 yaşına kadar hiçbir şey yapmadan sistemde kalabilirim ama ben seviyorum çalışmayı en az bir yıl yabancı yayın yapmaya çalışıyorum. Gençlerle birlikte çalışarak, onları motive etmeye kendimce çok önem veriyorum. Yayın yapma sorumluluğu, profesör olunca bitmiş gibi yansıtılıyor hatta şunları duyuyorum: biz yapmayacağız, biz yaptıracağız. Biz yayın yapmazsak kendimizi nasıl yenileyeceğiz? Dolayısıyla, üniversitede kaldığımız son dakikaya kadar yayın yapmak da bir akademisyenin görevleri arasındadır, ayrıca etik bir sorumluluktur. Zorla insanlara bir şeyler yaptırmaya çalışıyor üniversiteler. Böyle olunca mutsuz, motivasyonsuz düşük nitelikli tekrar çalışmaların çıkmasına itiyor. Burada nitelikli bir politika izlememiz gerekiyor. Burada da kişi olarak kendi akademik sorumluluğumuz kendi akademik yeterliliğimiz çok önemli. Yayın mevzusunda da etik ihlaller çok fazla. Sayıyı artırmak için tekrarlı yayın yapıyorlar. Zaten

yayınladığın bir şeyi neden bir daha yayınlarsın ki? Hem okuyucuya saygısızlık hem derginin alanını boşuna meşgul etmek. Dolayısıyla, tekrar aynı yayını yapmak etiğin ihlali olarak görülmektedir. İkincisi, bölünmüş yayın. Ben hakemlik yaparken şöyle bir yazı gelmişti: “Bu çalışma şu boyutları olan bir çalışma”. Sonra boyutların her birinden bir yayın yapmaya çalışmış. Dolayısıyla reddettim ben bunu. Burada şöyle bir durum var, tıp ya da fen bilimleri alanında çok büyük projeler oluyor. Her biri kendi başına araştırma sayılabilecek alt bölümleri oluyor bunlar ayrı bir durum. Sosyal bilimlerde araştırma yapmak için geliştirdiğimiz bir ölçeği bölük bölük yaparsak olmaz. Kadınları ayrı, erkekleri ayrı bir çalışma olarak hazırlayanı bile gördüm. Bu da etik dışı bir durum. Kurum desteğini belirtmemek. Kurum desteği alınca mutlaka altına bu durumu belirtmek gerekiyor ya da tezden çıkma çalışmanın altına mutlaka belirtmek gerekiyor. Bir diğer önemli konu yazarlık haklarını değiştirmek. Bazen makalelerde etik dışı bir problem oluyor, bu sefer yazarlardan biri dilekçe veriyor aslında ben yazmadım bunu ama benim ismimi yazmışlar. Aradan beş sene geçmiş neden önceden itiraz etmedin? İnsan çok fazla açgözlü bir varlık. Önceden dergi kabul yazısı doçentlikte kabul ediliyordu. Dergi reddetmiş kişinin yazısını kişi kabule çevirmiş bakın jüri çok önemli. Jüriden bir arkadaş dergiyi biliyor ve takip ediyor yazıya bakıp editöre e-mail atıyor durumu sorgulamak amacıyla, hemen cevap geliyor reddettiklerini belirtiyorlar. İnsanlar neler yapabiliyorlar. Bu yüzden jüriilik, hakemlik çok önemli bunların namusuyla yapılması gerekiyor. Yazarlıkla ilgili uygun olmayan yazarlık var. Birincisi, hakkı olduğu halde adı konmayan yazarlıklar, emeği var adı yok. İkincisi, hakkı olmadığı halde adını koyduranlar. Bunun ikisi de uygun olmayan yazarlık. Onursal yazarlık, hiçbir şey yapmamış adını koyarak onurlandırılıyorsunuz. Yönetici, bölüm başkanı bu gibi isimler oluyor genelde. Asimetrik güç ilişkilerinden bahsetmiştim, eğer varsa haksız yazarlık çok fazla oluyor. İnsanları koruyacak bir mekanizma da yok. Bunlar tamamen kişisel etik değerlerle alakalı. Asistanlar çalıştırılıyor, adı yazılmıyor, öğrenciler kullanılıyor, adı yazılmıyor. Hayalet yazarlık, hayaletin bütün izleri var ama adı yok. Bazı firmalar kendi ürünlerini tanıtmak için kendileri yazıları yazıyorlar hocanın ismine yayınlanıyor. Şirketin reklamını, ürün tanıtımı sanki hocanın ürünüymüş gibi yayınlanması. Armağan yazarlık, doktora öğrencisine bizim asistanı da ekleyiver yakında şeye girecek falan diye ekletiyor ismini. Bir de karşılıklı yazarlık var. Sen beni yaz ben seni yazıyorum. Sözlü doçentlik sınavının kalkması bu ülke için büyük bir zarardır çünkü sözlü mülakatta soruyorduk neden bu yöntemi kullandın, bu bulguya nasıl eriştin? Kişi yaptığı şeyi anlatmak zorunda oluyordu. Gerekirse kamera takılıp objektif sözlü sınavların mutlaka yapılması önemli diye düşünüyorum. Sıralı yazarlık durumu, özellikle tıp alanında çok var en yakın kimse doçentliğe onun ismi birinci yazılıyor. Teşekkür izni çok önemlidir izin almadan teşekkür yazamayız kimseye. Belki ben senin çalışmanı onaylamıyorum. Birçok kişinin tezden çıkardıkları yayını ayırdığınızda yayını yok. Ben bugüne kadar 150 tane tez yönetmişim. Hiçbir öğrencimin yayınına ortak olmadım. Tezden çıkmış yayına yazar olabilir ama ikinci isim olabilir asla birinci isim olamaz. Danışman tez yazmaz tez

yazdırır. Yazamazsa gitsin, her sisteme giren çıkmak zorunda değildir. Bir başka durum, bir tane bildiri sunulmuş 4 isimli makaleye dönüşmüş 3 isme düşmüş. Nasıl olduğu sorulunca, çalışmadığı söyleniyor ama bildiri sunulmuş ve orada çalışılmış. Bunlar işte çok karışık konular. Ortak çalışma iyidir ama kimle çalışacağın çok önemlidir. Paralı tez yazma bitmiş artık paralı doçentlik kriterleri tamamlama merkezleri çıkmış. Bunlar korkunç şeyler. Bunlar milli güvenlik sorunu. Eğitim kurumlarında ters giden şeyler bütün ülkenin gelişimine zarar verir. Bir diğer unsurda bir yabancı kaynaktan ne kadar alıntı yapabiliyorsak kendi kaynağımızdan da o kadar faydalanabiliyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Bu soruyu zihnen değil de kalben ve ruhen sormak istiyorum. Sorumu eğitim-öğretim etiği bağlamında değerlendirmenizi rica ediyorum. Lisansüstü tez danışmanlığı diye kilit bir kavram var ve bununla ilişkili şöyle bir söz var: “**Ölüsü olan bir gün ağlar, kötü danışmanı olan her gün ağlar.**” **Bu söz etik bağlamında ne kadar doğru bilmiyorum, ama bu mesele ne kadar doğru bunu biraz irdeleyebilir miyiz?**

Prof. Dr. İnayet Aydın: Danışmanlık çok önemli bir süreç denetleyen, yol gösteren, yaptıran birisi. Ben şimdiye kadar hiçbir öğrencime tez konusu vermedim, bunun yerine onun meraklarını gıdıklamayı tercih ettim. Kendisinin heyecan duyacağı hem de alana orijinal katkı sağlayacak çalışmalar yapabilirsiniz. Lisansüstü terkerin sebeplerinin büyük bir bölümü danışmanlar. Bunun karşılığında öğrencilerde var ama danışmanlara bakarsak, her şeyi başkasına yönlendiren ilgilenmeyen danışmanlar var. Zaman ayırmıyor, ilgilenmiyor, hoşlanmıyor bu tür öğrenciler kapı kapı başka hocaları dolaşıyorlar. Böyle birçok öğrenciye yardım etmişimdir. Bizim enstitümüzde öğrenci kimle çalışmak istiyorsa, onunla çalışıyor. Öğrenciyi rahat bırakırız kimle istiyorsan onunla çalış deriz. Dolayısıyla, birincisi hiçbir şeyle ilgilenmeyen danışman. İkincisi, arkadaş danışman, keyifli sohbeti muhabbet ama tez bir adım gitmez, danışman tezle hiç ilgilenmez. Üçüncü tip, uzman danışman. Kişisel olarak hiçbir şey bilmez ama teze odaklı, tez hakkında yardımcı olur sadece. Bir de koç danışman var. Herkesin ihtiyacı olan danışman. Öğrencinin akademik olarak top yekün gelişmesini de sağlar. Kalite kontrol danışmanı, içeriğe katkısı yoktur daha çok biçimsel şeylerle uğraşır. Son olarak, editör danışmanlar vardır tek yaptığı şey sizin dil yanlışlarınızı düzeltmek olur. Bunun karşılığında öğrenci profilleri de var. Bağımsız öğrenci, benim de başıma geldi bir tane gitmiş kendi kendine tez yazmış getirmiş. Hocam ben bitirdim, dedi ama sürecin böyle olmadığını anlattım. Samimi ilişkileri tercih eden öğrenciler var ama benim şöyle bir şeyim var, odamdan çıkarken bir dahaki görüşmede ne yapacağını çok iyi anlamış ol, onunla gel. İşe dönük öğrenci, tamamen teze dönük. Bir de özel ilgi bekleyen öğrenci var. Çok çabuk ağlayan, şikayet eden insanlar oluyor ama bu çok normal karşındaki insanın terapisti olmak gerekebiliyor. Bir de uyanık öğrenciler var, her şeyi danışmanına yaptırmak istiyor. “Hocam ben bu problem cümlesini yazamadım,

siz yazar mısınız?” diye sorup hocasına yazdırmak istiyor. Danışman yapmaz yaptırır, belki beş kere belki on kere yaptırır ama yaptırır.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Bilim etiği konusunda alanda yazılan çalışmalar yeterli mi?

Prof. Dr. İnanet Aydın: Etik para etmez, öyle söyleyeyim yani siz etik çalıştınız diye uluslararası anlamda size bir şeyler sunmaz. Etik önce rahatsız eder, sonra mutlu eder. Önce mutsuz olmayı fark etmeniz gerekiyor, daha sonra bu mutsuzluğun doğruyu yaparak mutluluğa dönüşmesi gerekiyor. İlk 1995 yılında başladım, “Eğitim Yönetiminde Etik” çalışması yaptım bu benim doçentlik çalışmamdı. Yönetim etiği, meslek etiği, eğitim öğretim etiği, akademik etiği olarak çalıştım. Başka kurumlarda da etik eğitimi verdim. Etik eğitimi, bisiklete binmek gibi değil çünkü dört aşamalı bir süreci var onun önce olanla olması gerekenle arasındaki farkı bilmesi gerek. Öğrencimi çalıştırdım onun da adını koymalıyım. İki, söz vermek. Ben bugüne kadar yapmamışım artık yapacağım diye söz vermek. Üçüncü aşama, çıkarınıza uyan bir durumda bile doğruyu seçebilmek yani etik cesaret. En zor şey o, doğruyu yapma cesaretini gösterebilmek. İnsanlar mahkeme ile uğraşmamak için birçok doçentlik dosyasına kabul veriyor. O zaman rapor yazılması gerekiyor ayrıntılı bir şekilde. 25-30 sayfalık rapor yazarım ben. Evet, kişinin hakkını aramaya hakkı var ama ben bu kararımı nasıl gerekçelendirebilirim?, bunu yazmalıyım. Etik cesaret, doğruya doğru demek açısından önemli. Dördüncü aşama, bunu karakter haline getirmek yani doğru neyse o yapılır. Bu sorgulanmaz bile karakter haline getirilir. Farkındalık çok önemli birçok insan etik ihlallerini bilgisizlikten yapıyor. Türkiye çapında bir TÜBİTAK çalışması yaptık, genç arkadaşlarımızla 3 alan çalıştık bir de eğitim, mühendislik ve tıp. İnsanlar etik değerleri nasıl görüyor? Bununla ilgili en başarılı, tıp alanı çıktı. Tıp alanı biraz daha köklü Hipokrat’tan bu yana var. Eğitimde bu konu çok yeni. En son öğretmenlerde hediye kültürü çalıştık. Korkunç bir hediye kültürü var bizde. Kamusal alanda çalışanların hediye almaması gerekiyor. Kamusal etik hepimiz için geçerli. Çalışmalar yapılıyor ama yeterli değil. Etik alanında çalışma yapmanın bir zorluğu da şöyle bir şey kimse dürüst cevap vermiyor. Danimarka’da daha çok etik dışılık çıkıyor. Çünkü insanlar dürüst. Dolayısıyla, çevrende bunu gözlüyor musunuz? diye soruyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Bizim peşinde olduğumuz tek gerçeklik: Bilimsel gerçeklik. Dünyadaki bütün bilim insanlarının sadece %2’si kendi sosyo-ekonomik durumlarıyla bilimsel faaliyetleri yürütebilir durumdaymış. Geriye kalanlar, tamamen belli bir üniversiteye bağlı olarak işlerini yerine getiriyor. **Bu açmazı çözemediğimiz sürece ilişkin ne dersiniz?**

Prof. Dr. İnanet Aydın: Bilimi, akademisyenliği para için mi yapıyoruz yoksa sevdiğimiz için mi? Aç mı kalacağız, gelir mi elde edeceğiz? Dolar bazında akademisyenlerin kazancı sıralamasında Türkiye 20. sıradaydı. O zaman dolar kuru 2.7 civarlarındaydı. Değerler, araç

ve amaç olarak ikiye ayrılır. Zaten araç olarak yapıyorsan, bilimin zenginleştirici bir şey olmadığını, hayatımızı vakfettiğimiz bu şeyin bizi hiçbir zaman zengin etmeyeceğini kabul ederek bu işe giriyoruz. Üç kuşak üniversite var; ilki orta çağda sadece ders veriliyordu ama genel kültür çok iyi durumdaydı. Genel kültür bu çağda sıfır. Gittikçe üniversitelerde aydın insan yetiştirme düşüyor çünkü akademisyenler yeterince aydın değil. İkinci kuşak üniversitede, eğitimin yanında araştırma geldi. Genellikle araştırmayı fonlayan, devlet. İkinci dünya savaşında birden bir şeyle yüzleşti insanlık, bu devlet kaynaklarıyla büyük araştırmalar yapamıyorsunuz. Piyasayı çekmek gerekiyor o zamanda kamusalıktan, rekabete geçiyorsunuz. Diğer yandan akademisyenlikte Hollywood sendromu var. Tanınma isteği. Ben de hocayım, ben de çıkayım televizyonlara, beni neden tanımıyorlar? Sürekli dışarda iş görme, reklamasyon ama bazı insanlar bu kitapları gözümüze sokuyorlar. Çimler çekmekle uzamaz, insanlar onları bir şekilde ulaşıp buluyorlar. Bu tanınma isteği, amaçsal değerlerden savrulmasına yol açıyor. Bu bakımdan akademisyenler yazmadığı çizmediği alanda konuşmamalı, hepimizin bir uzmanlık alanı var. Kamuoyuna bir şey anlatırken kendi kişisel görüşlerimizi bilimsel görüş olarak sunamayız. İnsanlar televizyona çıkıyor ve kendi kanılarını bilimsel bilgi olarak sunuyor. Kendi görüşlerini de sunabilir ama bunu belirtmelidir.

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Soysal: Davetimizi kabul edip, bize değerli bilgilerle katkı sağladığınız için teşekkür ederim. Son olarak, katılımcılarımıza söylemek istediğiniz bir şey ya da vermek istediğiniz bir mesaj var mıdır?

Prof. Dr. İnayet Aydın: Çok sevdiğim bir söz var “Hiçbir yağmur damlası kendisini selden sorumlu tutmaz.” Bizde, etik alanında sel varsa bireysel olarak dikkat etmek gerekiyor. Sizlere ve dinleyicilerimize çok teşekkür ederim.